

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ І ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АРХІТЕКТОРІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ДИЗАЙН АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА»

© Джигіль Ю.Є., 2010

Окреслено актуальні проблеми фахової підготовки і практичної діяльності архітекторів за спеціальністю «Дизайн архітектурного середовища».

Ключові слова: дизайн архітектурного середовища, фахова підготовка, архітектурна діяльність, проектна діяльність.

Let's figure out actual educational and practical problems of preparation in specialization "Architectural environment design".

Keywords: architectural environment design, professional education, design, project.

Постановка проблеми

Спеціалізація «Дизайн архітектурного середовища» в архітектурній освіті виникла не так давно. В Інституті архітектури Національного університету «Львівська політехніка» – у 2004 р., з появою нової кафедри під такою назвою. Нині дипломні роботи кваліфікаційного рівня «Спеціаліст» і «Магістр» виконуються за двома напрямками: «Дизайн середовища» і «Дизайн інтер'єру». За цими напрямками готують фахівців ще у декількох вищих навчальних закладах архітектурного спрямування. Як свідчать результати останніх щорічних оглядів-конкурсів дипломних робіт випускників архітектурних ВНЗ України, тематичний спектр робіт студентів кафедр ДАС щороку розширюється, а рівень виконання поглиблюється. Все це вимагає розроблення нових освітніх програм для підготовки фахівців відповідних напрямків, вдосконалення навчально-методичної бази архітектурних інститутів.

Програми підготовки фахівців різних кваліфікаційних рівнів тісно пов'язані з актуальними науково-дослідницькими і практичними задачами, які висуваються часом і суспільними потребами. У навчальному процесі з'являються нові напрями: урбаністичний, футуристичний, ландшафтний дизайн тощо. Окрім базових дисциплін, студенти вивчають спеціальні теоретичні предмети. Кожна профільна кафедра готує навчальні програми відповідно до затверджених планів підготовки фахівців. Вінцем цієї праці є дипломний проект студента. Однак реалії практичної діяльності випускників у переважній більшості дуже далекі від набутих академічних знань, основних положень кодексу професійної етики та навичок проектної роботи, які закладались на засадах середовищного дизайну.

Мета статті – визначити роль і місце дизайну архітектурного середовища в системі підготовки фахівців-архітекторів; розкрити середовищне проектування як універсальний метод, в основу якого покладено єдиний творчо-аналітичний процес образно-вербального пізнання і розвитку архітектури.

Виклад основного матеріалу

1. Виникнення нової спеціальності «Дизайн архітектурного середовища» викликає часто-густо нерозуміння, а то й відверте неприйняття з боку представників традиційних освітніх кафедр – містобудування і архітектурного проектування. Чому так відбувається? Адже у навчальних

програмах підготовки фахівців усіх архітектурних спеціальностей існує єдина мета, спрямована на кінцевий результат – підготовка здатного формувати досконале архітектурне середовище.

За визначенням: «Архітектурне середовище – частина штучно створеного або штучно організованого предметно-просторового середовища; усвідомлена й упорядкована сукупність предметно-просторових форм, які сприймає людина при нормальному перебігу процесів життєдіяльності. ... є однією з найважливіших умов матеріального і духовного буття суспільства, визначальним чинником і об'єктом архітектурної діяльності» [1]. Поселення, міста, споруди або їхні складові як структурні елементи архітектурного середовища можуть бути об'єктами досліджень і розробок для спеціалістів різного фаху: архітекторів, інженерів, економістів, медиків, географів тощо. Однак специфіка архітектурної діяльності, за визначенням В.І. Товбича, в тому, що це «практичне мистецтво створення об'ємно-просторових функціональних форм» [2]. Найпоширенішим видом цієї діяльності є архітектурно-проектна робота. Розглянемо суть цього поняття.

Об'єктом будь-якого наукового дослідження є матеріальна або ідеальна система, а предметом дослідження – структура системи; закономірності взаємодії структурних елементів як всередині системи, так і поза нею; закономірності розвитку системи; різні властивості, якості тощо. Згідно з обраним (або визначеним) предметом дослідження встановлюються відповідні задачі. Рівень задач визначається видом наукового дослідження, які поділяються на фундаментальні, прикладні і пошукові. У результаті фундаментальних і прикладних досліджень формується нова наукова і науково-технічна інформація. Проектування як різновид пошукового дослідження і як цілеспрямований процес перетворення наукової і науково-технічної інформації на форму, придатну для реалізації і освоєння в промисловості, будівництві тощо, називається розробленням. Кінцева мета розроблення – підготовка матеріалів прикладних досліджень для впровадження [3].

Архітектурне проектування – вид проектного розроблення, в основу якої покладено архітектурну творчість – діяльність, спрямовану на створення штучного середовища і нової якості цього середовища. Проектна архітектурна діяльність поєднує творчість, що не формалізується, і проектні операції, що формалізуються і підлягають перевірці [4]. Продуктами проектно-архітектурної діяльності є: міста, поселення та групи споруд; окремі території та споруди; об'єкти, які комплексно формують предметно-просторове середовище міст, поселень та їх структурних елементів. Це визначає спеціалізацію проектно-архітектурної діяльності за відповідними напрямками: містобудування, архітектурне проектування будівель і споруд, дизайн архітектурного середовища.

2. Середовищне мислення – система поглядів на формоутворення в архітектурі, в основу якої покладено розуміння архітектурної форми як єдності процесів і простору, уявлення про нерозривність форм поведінки людини і матеріальних структур, які забезпечують або спричиняють цю поведінку. Середовищний підхід – спосіб органічного поєднання природних і штучних форм, гармонізації взаємин між індивідуумами, впорядкування соціальних відносин. При цьому найширшим поняттям є середовище природне, соціальне середовище є його підмножиною, а середовище архітектурне, своєю чергою, є підмножиною соціального (на базі природного).

Архітектурне середовище як відображення взаємодій природного і соціального набуває самостійного значення у формуванні емоційно-естетичних проявів людини та стає специфічною сферою духовності. З одного боку, довкола нас існують матеріальні, очевидні речі, які ми безпосередньо сприймаємо органами відчуттів, а з іншого – специфічна змістова «оболонка» довкола цих речей, яку ми сприймаємо духовно через усвідомлення, настрої, досвід, здатність розуміння тощо.

Для архітектурного середовища важливим є часовий фактор – тривалість, повторюваність події, зміна доби, пори року, а також динаміка та швидкість процесів тощо. Архітектурне середовище відображає духовний і дієвий стан, виводячи архітектурно-дизайнерську діяльність із кола власних професійних методів, залучаючи інші – режисерські, мистецтвознавчі, психологічні тощо. Ця діяльність – сукупний творчо-аналітичний процес, спрямований на організацію архітектурного середовища, і, зокрема, архітектурних просторів.

Поняття «архітектурний простір», на відміну від поняття «архітектурне середовище», є більш нейтральним і відстороненим від емоційних складових. Проте це поняття є більш адекватним науковим розробкам і може досліджуватись насамперед за науковими моделями, тоді як архітектурне середовище ідентифікується більше із сферою культури. Тому аналогії діяльності у галузі дизайну архітектурного середовища слід шукати у сферах мистецтва, а аналогії для просторового проектування – в технічних галузях. Проте наведене не відмінняє можливих форм взаємопроникнення цих різних сфер.

Середовищне проектування насправді потребує якісно інших критеріїв оцінок об'єкта проектування, і погоджуюсь з Ю.А. Рочняком [5], що можна виділити такі поняття як «середовище–стан» і «середовище–подія» за аналогією з поняттями «простір» і «дія», застосованими В.І. Проскураковим для характеристики феномену розвитку в часі театральних споруд [6]. Людина, яка сприймає простір і дію в часі, усвідомлює свій стан як перебування в певному середовищі, ідентифікує себе з цим середовищем, дає йому якісну і кількісну оцінку.

3. Проблема сприйняття простору ґрунтується на двох невід'ємних складових – образного та вербального уявлення та їх методів сприйняття. Всі форми, в яких здійснювався запис результатів осмислення простору, що накопичені образотворчими або просторовими мистецтвами і зафіксовані, з одного боку – у пам'ятках матеріальної культури і мистецтва, а з іншого – у судженнях і висловлюваннях, які спираються на аналіз цих творів, все це – продукти особливого тренуваного художнього досвіду та свідомості. Умовно розділяючи горизонти категорій-понять і категорій-образів, ми так само умовно поділяємо дві окреслені лінії порівняльного аналізу. Фактично це єдиний аналітичний процес, а його результати спричиняють до впорядкування і розбудови знань.

За В.Л. Глазичевим [7], аналіз образно-предметних конструкцій, що спрямовувався багатьма дослідниками архітектури на пошук та виявлення загального і особливого, виявився неспроможним дати вичерпну інформацію про архітектурний простір. Процес накопичення фонду образів, створених різними світовими культурами, до поч. ХХ ст. сформував передумови для їх всебічного структурного аналізу. Одночасно це вказало на безперспективність поширених спроб пошуків абсолютних законів досконалого простору, які спираються на взірці минулого.

Більш ефективним, на думку В.Л. Глазичева, є порівняльний аналіз візуальних моделей організації простору і предметно-просторових конструкцій містобудування та архітектури, скерований на виявлення таких структурних характеристик, як: міра різноманітності; драматургія сприйняття; співвідношення штучних і природних просторових конструкцій.

Це великою мірою єднає методичні засади роботи архітектора і режисера. Теоретик театру К.С. Станіславський ще у 1931 р. у статті «Деякі думки з приводу режисерського факультету» писав, що підготовка режисера повинна складатись з двох окремих частин: теоретичної і практичної. При цьому режисерський факультет театального університету необхідно створювати на зовсім інших засадах, відмінних від тих, що існують у звичайних вищих навчальних закладах. Він застерігав, що режисер без відповідних знань і практичного досвіду може відійти від сфери мистецтва і потрапити в ремесло, в театральний трюк і помилково сприйняти це за справжню творчість. Такі знання набуваються нелегко і довго, оскільки «... нашою мовою (мовою режисера – Ю.Д.) пізнати означає відчутти, а відчутти рівнозначно слову «вміти» [8].

4. Період формування теоретичних і практичних засад нормативної бази сучасного вітчизняного архітектурно-будівельного проектування припадає на другу половину минулого століття – період тотального панування ідей технократичного раціоналізму над ідеями творчого ірраціоналізму, відомий як період суперечок «фізиків і ліриків».

Функціональний простір як сукупність функцій з визначеними для них тим чи іншим способом поняттям міри простору (віддалі, напряму, площі тощо), стали на довгий період основним критерієм оцінки архітектурного середовища. При цьому формально-образні характеристики середовища було усунуто на другий план. Ідеологія методу роботи зодчого у цей період окреслюється тезою: «Функція як зміст того чи іншого процесу – визначає форму. Форма, що будується на основі типологічної моделі – наближається до ідеальної (з погляду реалізації тієї чи іншої функції)».

Архітектурне проектування, що ґрунтується на традиційних типологічних компонентах, є основою сучасних знань і нормативів, які регламентують практичну діяльність зодчого. Однак ці знання і норми дуже часто входять у протиріччя з архітектурним середовищем, яке створене в інший час і за іншими правилами. Наприклад, архітектурне середовище історичної частини Львова у 1998 р. увійшло до Списку Всесвітньої Культурної Спадщини ЮНЕСКО, незважаючи на те, що воно не узгоджується із вимогами багатьох чинних проектно-будівельних норм України – на проектування транспортно-дорожньої мережі, ландшафтів, житла, об'єктів обслуговування населення, комунальної сфери та інженерного господарства. А може, навпаки, завдяки цьому?

Зміни, які відбулися в політиці, технологіях, інформаційних системах на зламі ХХ–ХХІ ст. загострили споконвічні філософські питання первинності категорій форми і змісту, матеріального і духовного. Пригадалися ідеї італійського антифункціоналізму кінця 60-х рр., європейський архітектурний і мистецький *underground* поч.70-х [9], антидизайн Л. Самараса [10] тощо. Архітектори усвідомили, що форма може не тільки визначати функцію, але й протистояти їй. Виявилось, що справедливе одне й інше в межах їх взаємної доцільності, яка визначається природою і масштабом явищ, їх підпорядкованістю та соціальною вагомістю [11].

Дослідження сучасних методів проектування вказують на тенденцію, яка розглядає архітектурний об'єкт як елемент системи архітектурного і природного середовища. Формалізація цих середовищних складових у творах архітектури набуває часто зовсім протилежних значень. Інколи – це органічна цілісність, інколи – повне протиставлення.

Якщо практичні задачі архітектурного проектування більшою мірою полягають у виконанні обов'язкових нормативних і функціональних вимог, а просторово-образні характеристики є похідними, можуть мати певні варіанти і залишаються прерогативою автора проекту, то проектування архітектурного середовища насамперед спрямовано на формування просторових образів з подальшою їх формалізацією у творах архітектури та за допомогою цих творів. Об'єктами діяльності дизайнера архітектурного середовища можуть одночасно бути як крупні територіальні утворення (урбаністичний дизайн), окремі будівлі (об'єктний дизайн), так і окремі складові просторів та споруд (предметний, ландшафтний дизайн, дизайн інтер'єру). На дослідження образів майбутнього архітектурного середовища спрямований футуристичний (прогностичний) дизайн. Окремим напрямком діяльності стає адвокативний дизайн, який захищає архітектурне середовище людини від негативних впливів довкілля і запобігає негативному впливу на довкілля під час будівництва. Головне при цьому – за локальними практичними проектними задачами, за бажанням архітектора вразити або сподобатись замовнику – не загубити головну мету і зміст діяльності зодчого в архітектурному середовищі – спрямування на нову якість через творчу, мистецьку складову.

Звертаючись за аналогією до системи К.С. Станіславського, хочу навести його думку щодо мети і засобів її досягнення у мистецтві. У 1908 р. у «Нотатках про артистичну етику і дисципліну» він писав: «... не місце, а самі люди створюють ту атмосферу, яка перетворює просту стайню на чудовий храм. Якщо люди створили віру, вони ж осквернили храми, перетворивши їх у торговий базар. Чому ж їм не створити нове мистецтво і не побудувати їм театр-храм? Але на жаль! – побудувати храм, придумати йому зовнішнє опорядження легше, незрівнянно легше, ніж очистити людську душу, і тому питання про перетворення театру на храм вирішують з іншого кінця. Одні вигадують нове мистецтво, інші – нову будівлю театру надзвичайної архітектури, треті – особливу манеру гри, четверті відрікаються від актора і мріють про ляльки, п'яті хочуть перетворити глядача на учасника спектаклю, але ніхто ще не спробував очиститись і молитися у театрах. Даремно!» [12].

5. Очевидно, що неможливо нормувати архітектурне середовище, як неможливо нормувати міру різноманітності, драматургію сприйняття і співвідношення штучних і природних компонентів. Тому якість прийнятих професійних рішень дизайнером середовища залежить тільки від його знань, здібностей і набутого практичного досвіду. Існують і інші складності у роботі дизайнера архітектурного середовища. Зокрема, проектування середовища важко формалізувати у договірних відносинах. Можна констатувати, що в Україні немає розцінок на виконання таких проектних робіт, і навряд чи вони будуть створені у найближчий час. Нині вартість формується за сумою цін на

виконання окремих видів проектних робіт для будівництва об'єктів містобудування і архітектури як окремих складових архітектурного середовища. Вартість проектних робіт для будівництва житла і об'єктів соціальної сфери визначається із застосуванням усереднених відсоткових показників від кошторисної вартості будівництва цих споруд, яка, своєю чергою, залежить від розрахункових показників величини будівлі (будівельного об'єму, загальної площі, кількості місць тощо). При цьому якісні характеристики обмежені лише категоріями складності архітектурних об'єктів: «архітектурно нескладні», «архітектурно складні» і «архітектурно особливо складні» [13]. Таке нечітке формулювання дає можливість для довільного трактування категорії складності, а також провокує зацікавленість багатьох проєктантів у завищенні вартості проектних робіт за рахунок часто невиправданого нарощення розрахункових показників будівель. У більшості випадків це порушує не тільки нормативні показники щільності забудови, а й погіршує показники середовища.

У ринкових умовах часто не існує прямої залежності між вартістю проектних робіт і фізичними показниками величини проєктованого об'єкта. Досвід багатьох розвинутих країн вказує на те, що на формування ціни більшою мірою впливає спосіб отримання замовлення. Найчастіше це відбувається на конкурсній основі, яка гарантує захист майнових і авторських прав архітектора, дотримання встановлених правил і умов забудови, відсутність корупції у проєктній сфері. Не менш важливими факторами, що визначають договірну ціну розроблення архітектурного проєкту, є ім'я і творчий почерк автора чи фірмовий стиль архітектурної майстерні, які гарантують певну якість очікуваного кінцевого результату. Застереження авторських прав, гонорарна система оплати, дотримання кодексу професійної етики архітектора є визнаними у цивілізованому світі нормами у відносинах між суб'єктами проєктного договору. Однак і тут існує проблема – авторське право не поширюється на архітектурне середовище [14].

Висновки

1. Випускники українських архітектурних вузів за спеціальністю «Дизайн архітектурного середовища» стикаються у практичній діяльності з проблемами, які не дають змоги їм повною мірою розвивати і застосовувати набуті знання. Цьому заважають об'єктивні обставини, що пов'язані із відсутністю нормативно-правової бази середовищного проєктування, невизначеним статусом спеціалізації у кваліфікаційно-кадровій класифікації тощо.

2. Суспільний запит на дизайнерів архітектурного середовища поступово зростає і вимірюється не тільки певними їх здобутками у сучасній архітектурі, але і ймовірними втратами, які стануть відчутними у середовищі наших міст і поселень у наступні 10–15 років.

3. Актуальними напрямками підняття рівня фахової підготовки дизайнерів архітектурного середовища є: створення новітніх навчальних програм, спрямованих на теоретичну і практичну підготовку фахівців; вдосконалення нормативно-правової бази архітектурної діяльності, спрямованої на розширення можливості працевлаштування випускників за спеціальністю; широкий розвиток прикладних наукових досліджень і забезпечення архітекторів новітньою науково-технічною інформацією; спеціалізація фахівців за напрямками діяльності; розширення та оновлення матеріальної бази інститутів і кафедр.

1. Архітектура: Корот. словник-довідник / А.П. Мардер, Ю.М. Євреїнов, О.А. Пламеницька та ін.; За заг. ред. А.П. Мардера. – К.: Будівельник, 1995. – С.33. 2. Товбич В. До визначення терміна «архітектурна діяльність» // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – №585. – С.157–159. 3. Основы научных исследований: Учеб. для техн. вузов / В.И. Крутов, И.М. Глушко, В.В. Попов и др.; Под ред. В.И. Крутова, В.В. Попова. – М.: Высш. шк., 1989. – С.79. 4. Архітектура: Корот. словник-довідник / А.П. Мардер, Ю.М. Євреїнов, О.А. Пламеницька та ін.; За заг. ред. А.П. Мардера. – К.: Будівельник, 1995. – С.36. 5. Рочняк Ю.А. Архітектурний простір і архітектурне середовище: пошук відповідності // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2001. – №429. – С.84–87. 6. Проскуряков В.І. Архітектура українського театру Простір і дія: Монографія. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка». Вид. «Срібне слово», 2004. – 584 с. 7. Глазычев В.Л. Образы пространства (проблемы изучения) //

Сб.: *Творческий процесс и художественное восприятие*. – Л.: Наука, 1978. – С.159–174.
8. Станиславский К.С. *Несколько мыслей по поводу режиссёрского факультета (1931 г.)* // Сб.: *Об искусстве театра. Избранное*. – М.: ВТО, 1982. – С.98–101. 9. Паперный В. *Конец «антифункционализма»* // «Декоративное искусство СССР». – 1975. – №6(211). – С.29–31. 10. Егорьева Е. *Антидизайн Лукаса Самараса* // «Декоративное искусство СССР». – 1974. – №4(197). – С.53–54. 11. *Теоретические основы советской архитектуры* / В.Л. Глазычев, А.В. Иконников, Ю.С. Лебедев, Г.Б. Минервин, В.И. Рабинович, А.В. Рябушин, А.А. Стригалёв, Я.С. Хазанов, Д.Б. Хазанов – М.: Стройиздат, 1984. – С.244. 12. Станиславский К.С. *Из заметок об артистической этике и дисциплине* // Сб.: *Об искусстве театра. Избранное*. – М.: ВТО, 1982. – С.282. 13. *Державні будівельні норми України. Правила визначення вартості проектно-вишуквальних робіт, що здійснюються на території України (ДБН Д.1.1--7-2000)* / Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики. – К., 2000. – С.20. 14. Закон України «Про авторське право і суміжні права» / Постанова ВР України №3792-ХІІ від 23.12.1993. – К., 1993.

УДК 711

В.І. Проскуряков

Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра дизайну архітектурного середовища

РОЗВИТОК ПРОГРЕСИВНИХ ТИПОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ

АРХІТЕКТУРНИМИ ШКОЛАМИ ЛЬВОВА І ДРЕЗДЕНА

(на прикладі результатів українсько-німецького проектно-навчального семінару «Дороги, що ведуть до Дрездена» та курсової роботи по реновації архітектурного середовища Александерпляцу в Берліні)

© Проскуряков В.І., 2010

Розглянуто деякі результати міжнародного концептуального проектування в межах навчального семінару «Дороги, що ведуть до Дрездена» та семестрового проектування з реновації архітектурного середовища Александерпляцу в Берліні, отримані у роботах студентів Львівської архітектурної школи, які можуть стимулювати розвиток сучасної архітектурної типології в історичних містах.

Ключові слова: кафедра дизайну архітектурного середовища, концептуальне проектування, архітектурна типологія

The article discusses some results of the international conceptual design within the educational seminar "Roads leading to Dresden" and semester planning for renovation of the architectural environment of Alexanderplatz in Berlin. These students work which were designed at Lviv architecture school can stimulate the development of modern architectural typology of historical cities.

Keywords: the department of design of architectural environment, conceptual design, architectural typology

Постановка проблеми

Вирішення проблеми генези і розвитку національної архітектури в Україні потребує не тимчасових, неглибоких, кон'юнктурних проектно-будівельних досягнень або наукових розвідок, присвячених окремим аспектам архітектурної діяльності, зорієнтованих на поодинокі часові періоди і етапи, стильові і функціональні рішення. А синкретичних, широких, динамічних